

UWARUNKOWANIA BEZPIECZEŃSTWA NARODOWEGO – ŚRODKI I NARZĘDZIA

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, bezpieczeństwo narodowe, środki bezpieczeństwa, narzędzia bezpieczeństwa

STRESZCZENIE

Bezpieczeństwo jest jedną z podstawowych potrzeb każdego obywatela. W. Kitzler przedstawia bezpieczeństwo narodowe jako najważniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działania państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój narodowy, obronę i ochronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie. Jednym z uwarunkowań bezpieczeństwa narodowego są jego środki i narzędzia.

Artykuł przedstawia trzy powiązane ze sobą zagadnienia tj. bezpieczeństwo narodowe, środki i narzędzia bezpieczeństwa oraz ewaluację warunków bezpieczeństwa wraz z rozwojem i zmianami zachodzącymi w działaniach (środkach) i wytworach ludzkich i naturalnych warunkujących bezpieczeństwo (narzędziach). Celem artykułu jest wskazanie jak ważne są odpowiednio dobrane środki i narzędzia dla dążenia do zapewnienia bezpieczeństwa narodowego.

Autor stawia tezę, że bez środków i narzędzi stale zmieniających się, dostosowujących się do ewoluujących warunków zapewnienie bezpieczeństwa narodowego byłoby nieosiągalne, oraz że rozwój tych działań i wytworów może mieć konsekwencje pozytywne, ale też i negatywne.

Wprowadzenie

Bezpieczeństwo jest podstawową potrzebą każdego człowieka i wartością nadrzędną, którą każdy naród obrał sobie za cel. Stanowi powinność elementarną

¹ Wioletta Wróbel-Delegacz jest studentką IV roku studiów doktoranckich Wydziału Bezpieczeństwa Narodowego Akademii Sztuki Wojennej.

ponad innymi przejawami aktywności społecznej. Aby je zapewnić stosowane są różne środki i narzędzia. Celem niniejszego artykułu jest wskazanie jak ważną rolę odgrywają odpowiednio dobrane środki i narzędzia dla bezpieczeństwa narodowego. Autor stawia tezę, że bez stale ewoluujących, dostosowujących się do swoich czasów środków i narzędzi zapewnienie bezpieczeństwa narodowego byłoby nieosiągalne, oraz że ich rozwój może mieć konsekwencje pozytywne ale też i negatywne stanowiące zagrożenie dla bezpieczeństwa narodowego.

Pojęcie bezpieczeństwa

Termin bezpieczeństwo jest różnie rozumiany. W szerokim znaczeniu określone jest jako „stan niezagrożenia, spokoju, pewności, stan i poczucie pewności, stan wolności od zagrożeń, stan wolności od strachu lub ataku”². Istotę bezpieczeństwa stanowi gwarancja przetrwania podmiotu w stanie nienaruszonym, która daje możliwość fizycznego istnienia odnosząca się do stanu braku zagrożenia, oraz możliwość swobodnego rozwoju obywatela dotycząca cech, wartości i celów takich jak: pewność istnienia, przetrwania, warunki rozwoju tożsamości i aktywności, funkcjonowania, zaspokajania podstawowych potrzeb, integralność i niepodległość, równowaga z konfliktogennym otoczeniem, zapobieganie konfliktom i obrona przed nimi, zachowanie tożsamości oraz życie w dobrobyciu i szczęściu³. Połączenie obu składników oddaje to, czym naprawdę jest bezpieczeństwo, które może być postrzegane subiektywnie lub obiektywnie przyjmując różne postacie takie jak:

- stan braku bezpieczeństwa – cechujący się dużym rzeczywistym zagrożeniem i prawidłową diagnozą;
- stan obsesji – cechujący się pojmowaniem nieznacznego zagrożenia jako dużego;
- stan fałszywego bezpieczeństwa – cechuje się tym, iż poważne zagrożenie odbierane jest jako niewielkie;
- stan bezpieczeństwa – cechuje się tym, iż zagrożenie jest niewielkie, natomiast jego diagnoza i postrzeganie jest prawidłowe⁴.

² E. Nowak, M. Nowak, *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011, s. 12.

³ K. Loranty, *Bezpieczeństwo Społeczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004, s. 5.

⁴ M. Leszczyński, *Bezpieczeństwo Społeczne Polaków wobec wyzwań XXI w.*, Warszawa 2011, s. 14 za: D. Frei, *Grundfragen der Weltpolitik*, Stuttgart 1977.

Wg J. Stańczyka istotą bezpieczeństwa jest pewność warunkująca gwarancje, nienaruszalność przetrwania oraz swobody rozwojowe⁵. Ta pewność również może być subiektywna lub obiektywna, ale o bezpieczeństwie możemy mówić tylko wtedy gdy jest ona obiektywna.

Bezpieczeństwo narodowe utożsamiane jest tradycyjnie głównie z siłą wojskową. Zagrożenie traktowane jest jako agresja obcych państw czyli wojna, a zapewnienie bezpieczeństwa rozumiane jest jako obrona militarna. W rzeczywistości wpływ na nie miały także inne niż militarne czynniki takie jak: gospodarcze i technologiczne, zasoby surowcowe, ekologia, demografia oraz sprawy społeczne i humanitarne. Sam termin doczekał się wielu definicji, w których zwraca się uwagę na ochronę narodu, jego interesów, terytorium i ich zagrożenia⁶. Poniższe definicje traktują je następująco:

- „bezpieczeństwo narodowe to stan i proces równowagi między zagrożeniem wywołanym możliwością zaistnienia konfliktu, a potencjałem obronnym;
- bezpieczeństwo narodowe jest nie tylko ochroną narodu i terytorium przed fizyczną napaścią, lecz również ochroną – za pomocą różnych środków żywności – interesów ekonomicznych i politycznych, których utrata zagrożiłaby żywotności i podstawowym wartościom państwa;
- bezpieczeństwo narodowe to stan i proces uzyskiwany w wyniku odpowiednio zorganizowanej obrony i ochrony przed zagrożeniami zewnętrznymi i wewnętrznymi, okreśłany stosunkiem potencjału obronnego do skali zagrożeń”⁷.

W. Kitler przedstawia bezpieczeństwo narodowe jako najważniejszą wartość, potrzebę narodową i priorytetowy cel działania państwa, jednostek i grup społecznych, a jednocześnie proces obejmujący różnorodne środki, gwarantujące trwałą, wolną od zakłóceń byt i rozwój narodowy, obronę i ochronę państwa jako instytucji politycznej oraz ochronę jednostek i całego społeczeństwa, ich dóbr i środowiska naturalnego przed zagrożeniami, które w znaczący sposób ograniczają jego funkcjonowanie lub godzą w dobra podlegające szczególnej ochronie⁸. Ujęcie pojęcia środki w definicji wskazuje na wagę i konieczność ich stosowania, w celu zapewnienia bezpieczeństwa narodowego, które dzieli się na zewnętrzne określane jako stan

⁵ J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 19.

⁶ Tamże, s. 16–19.

⁷ E. Nowak, M. Nowak, *op. cit.*, s. 19 za: red. E. Nowak, *Zarządzanie kryzysowe w sytuacji klęski żywiołowej*, Zeszyt Problematyki 1(45)/2006, Warszawa 2006, s. 12.

⁸ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie, Uwarunkowania, System*, Warszawa 2011, s. 25.

i proces równowagi między zagrożeniami wywołanymi czynnikami zewnętrznymi, np.: agresja państw ościennych, terroryzm, migracje, przestępczość międzynarodowa itp., i dotyczy głównie ochrony granic oraz potencjału obronnego państwa, a także wewnętrzne definiowane jako stan i proces równowagi między zagrożeniami wywołanymi czynnikami wewnętrznymi⁹. Do typowych zagrożeń zaliczą się tu: klęski żywiołowe, przestępczość, patologie społeczne, niepokoje społeczne, itp. W wymiarze przedmiotowym wyróżnia się bezpieczeństwo: ekonomiczne, społeczne, ekologiczne, kulturowe informacyjne, technologiczne i militarne¹⁰.

Bezpieczeństwo narodowe „rozumiane jako rzeczywisty stan stabilności wewnętrznej, zapewniony przez posiadanie i wykorzystywanie realnych zdolności do ochrony i obrony terytorium, społeczeństwa, władzy politycznej, utrzymywania i kreowania warunków rozwoju oraz stosunków zewnętrznych gwarantujących trwanie i przetrwanie w środowisku międzynarodowym, jak też zachowanie tożsamości narodowej oraz jej zmianę zgodnie z wyobrażeniem polskości, Polski oraz ról społecznych przypisywanych Polkom i Polakom”¹¹ jest nadrzędną misją państwa warunkowaną przez względnie stałe czynniki mające podstawowy lub istotny wpływ na charakter bezpieczeństwa. Czynniki te wynikają z natury świata, życia społecznego, miejsca danego kraju w odniesieniu globalnym, historii, tradycji, a także od współczesnych zagrożeń, aktualnego stanu państwowości i stanu organizowania bezpieczeństwa narodowego¹². Do podstawowych uwarunkowań zalicza się tu:

- zmienność sytuacji, nieprzewidywalność i zaskoczenie – wynikającą z natury świata, przyrody, życia społecznego, w których ciągły ruch powoduje zmiany niemożliwe do przewidzenia;
- nieuniknioność zagrożeń, „skazanie” społeczeństw na klęski żywiołowe, katastrofy, konflikty i wojny, ciągła walka z przeciwnościami, jako istota życia ludzkiego – odnosi się do tego, że nikt nie powinien czuć się bezpiecznie i wskazuje, że ze wszystkich dziedzin działalności, jednostek, grup czy państwa najgroźniejszą jest słabość obronna¹³. Brak postrzegania tego uwarunkowania może okazać się wręcz samobójczy dla danego narodu.

⁹ Tamże, s. 19.

¹⁰ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, op. cit., s. 23–24.

¹¹ W. Kitler, J. Gryz, *Misje Państwa w zakresie Bezpieczeństwa narodowego*, [w:] W. Kitler, K. Drabik, I. Szostek (red.), *System Bezpieczeństwa Narodowego RP, Wybrane problemy*, Warszawa 2014, s. 36.

¹² J. Pawłowski, J. Marczak, K. Gąsiorek, *Pojęcie, Charakter i Uwarunkowania Bezpieczeństwa Narodowego (Państwa)*, [w:] red. nauk. J. Pawłowski, *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu) implikacje*, Warszawa 2015, s. 20.

¹³ Tamże, s. 20–24.

W. Kitler wyróżnia uwarunkowania wewnętrzne, które wiążą się z tym co dzieje się we wnętrzu bezpieczeństwa narodowego i są to czynniki o charakterze materialno-energetycznym, społecznym i kulturowym, uwarunkowania zewnętrzne obejmujące te same czynniki ale stanowią one właściwość bezpieczeństwa narodowego i oddziałują na nie zarówno bezpośrednio jak i pośrednio. W aspekcie wewnętrznym i zewnętrznym uwarunkowania bezpieczeństwa narodowego mają charakter:

- materialno-energetyczny – są to uwarunkowania obejmujące: przedmioty materialne, skutki wywołane działaniem siły natury, finanse państwa, doświadczenie i twórczy dorobek człowieka;
- społeczny – są to uwarunkowania, które wynikają z „publicznej”, społecznej natury człowieka jako jednostki, z charakteru i właściwości grup społecznych. Ten rodzaj uwarunkowań dzieli się na te, które stanowią własność społeczną i te, które wynikają ze społecznej natury otoczenia bezpieczeństwa narodowego;
- kulturalny – są to uwarunkowania wynikające z kultury ze szczególnym uwzględnieniem jej elementów takich jak: historycznie ukształtowane stosunki społeczne, polityka państwa, kultura polityczna, religia, filozofia, strategia (doktryny), prawo, edukacja, wychowanie, nauka, oraz wszelkie wytwory działalności artystycznej człowieka¹⁴.

Uwarunkowania bezpieczeństwa mogą mieć różny charakter z uwagi na:

- miejsce ich występowania – tj.: zewnętrzny, wewnętrzny, synergiczny – łączny;
- źródło uwarunkowania – tj.: polityczny, ekonomiczny, psychospołeczny, militarny;
- formę oddziaływania – tj.: bezpośredni, pośredni;
- zmienność w czasie – tj.: trwałe, zmienny;
- ich postrzeganie – tj.: subiektywny, obiektywny;
- stopień prawdopodobieństwa wystąpienia – tj.: pewny, prawdopodobny lub mało prawdopodobny;
- skalę oddziaływania – tj.: istotny, mało istotny, obojętny¹⁵.

Poza w/w czynnikami wpływającymi na bezpieczeństwo narodowe wyróżnia się jeszcze: uwarunkowania geograficzne, doświadczenia historyczne, tradycje bezpieczeństwa narodowego oraz środki i narzędzia odgrywające znaczącą rolę w tworzeniu i zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego.

¹⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, op. cit., s. 100–106.

¹⁵ Tamże, s. 107.

Środki bezpieczeństwa

Środkiem bezpieczeństwa jest każde zamierzone działanie, podejmowane przez państwo samodzielnie lub przy współpracy z innymi podmiotami. Skutki działania adresowane są do podmiotów stosunków międzynarodowych oraz wewnątrzpaństwowych. Służą osiągnięciu zamierzonych celów i realizacji interesów bezpieczeństwa państwa¹⁶. T. Kotarbiński definiuje je następująco: „to będące dziełem czymś zdarzenie w postaci zmiany lub stanu rzeczy spowodowane dla osiągnięcia tego celu”¹⁷. Termin ten często mylony jest z pojęciem narzędzia, które przez T. Kotarbińskiego określane są jako „przedmioty, które bądź same są źródłem siły i dziełem naszym jest, że wywierają nacisk bezpośredni lub pośredni na daną rzecz, bądź służą do przenoszenia takiego nacisku lub naszego własnego impulsu dowolnego z obiektu naciśnietego na inny obiekt, w obu zaś przypadkach – przedmioty urobione do tego celu z zewnętrznego tworzywa”¹⁸. Mając powyższe na uwadze można określić, iż środkiem bezpieczeństwa państwa jest umiejętność podejmowania konkretnych działań przy wykorzystaniu różnych narzędzi. Środki i narzędzia mogą być dobierane w zależności od: charakteru wyzwań i zagrożeń, możliwości państwa (siły narodowej) i uwarunkowań zewnętrznych czyli: przepisów prawa międzynarodowego, postaw sojuszników, determinacji sprawców zagrożenia itd. Środki bezpieczeństwa dzieli się na: pozytywne, negatywne i neutralne, a wnioskując z ich treści, można przyjąć, że poszczególne z nich są właściwie dobranymi metodami, sposobami działania podjętymi w celu osiągnięcia określonego celu. Natomiast narzędzia bezpieczeństwa mają różny charakter. Mogą np. być materialne o charakterze organizacyjnym (tu: dyplomacja, gospodarka, siły zbrojne, służby specjalne, policja, straż graniczna, straż pożarna, instytuty naukowo-badawcze, inspekcje, straże itd.) lub technicznym oraz zasoby niematerialne (tu: morale narodowe, strategie, polityka państwa, prawo krajowe, nauka, edukacja itd.)¹⁹.

W ujęciu przedmiotowym środki bezpieczeństwa państwa dzielą się na (rys. 1):

- dyplomatyczne – określone działania władz szczebla państwowego w celu kształtowania postaw innych podmiotów oraz działania dla zyskania pożądanych stanów zjawisk i procesów społecznych wewnątrz i na zewnątrz kraju na rzecz osiągania celów bezpieczeństwa narodowego przy użyciu narzędzi;

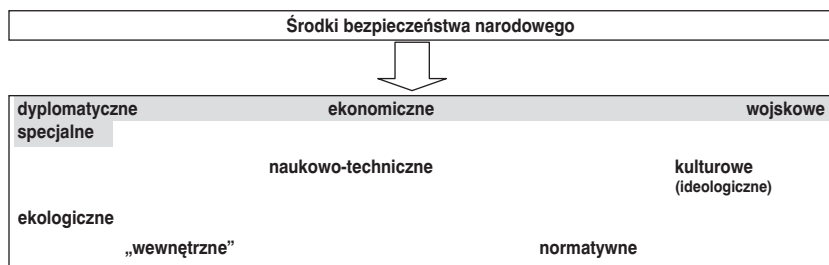
¹⁶ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, *op. cit.*, s. 108.

¹⁷ T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982, s. 55.

¹⁸ Tamże, s. 48.

¹⁹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, *op. cit.*, Warszawa 2011, s. 108.

- ekonomiczne – działania podejmowane w sferze gospodarczej i infrastruktury ekonomicznej oddziaływujące na realizację celów związanych z bezpieczeństwem narodowym;
- wojskowe (militarne) – działania podejmowane w sferze ustawowej działalności sił zbrojnych na arenie międzynarodowej i wewnętrznej państwa;
- wewnętrzne (bezpieczeństwa publicznego i powszechnego) – działania podejmowane w celu zapewnienia przestrzegania bezpieczeństwa publicznego i powszechnego;
- kulturowe (ideologiczne) – (zwane też psychospołecznymi) działania mające na celu kreowanie: poglądów, wartości, kultury i tożsamości narodowej;
- naukowo-techniczne – wszelkie działania podejmowane przez państwo i jego podmioty w zakresie postępu naukowo-technicznego i nauki mającej na celu zapewnienie bezpieczeństwa narodowego;
- ekologiczne – działania w zakresie kształtowania środowiska naturalnego;
- normatywne – działania podejmowane w sferze legislacji państwa i w sferze międzynarodowej;
- specjalne – działania głównie służb specjalnych, które mają na celu oddziaływanie na inne podmioty stosunków międzynarodowych, ochronę interesów państwa oraz jego instytucji przed oddziaływaniem agentury innych państw, innych podmiotów wewnętrznych i zewnętrznych²⁰.

Rysunek 1. Środki bezpieczeństwa narodowego

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie Uwarunkowania System*, Warszawa 2011, s. 109.

²⁰ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie Uwarunkowania System*, Warszawa 2011, s. 109–110.

Główną rolą i zadaniem środków bezpieczeństwa jest to, że mają one służyć osiągnięciu celów bezpieczeństwa narodowego. Dla zrozumienia czym tak naprawdę są środki, co obejmują postanowiono zaprezentować najważniejsze działania w każdym ich rodzaju tj.:

- środki dyplomatyczne to takie działania jak: zawieranie/zrywanie przymierzy lub sojuszków politycznych i polityczno-militarnych; zawieranie/zrywanie kontaktów dyplomatycznych; negocjacje; konsultacje; noty dyplomatyczne; groźby; ostrzeżenia; poparcie dyplomatyczne; deklaracja poparcia polityki innego państwa; blokada informacyjna; blokada dyplomatyczna; wizyty polityczne i dyplomatyczne; sponsorowanie debat i rezolucji; odwoływanie/wydalanie ambasadorów; ograniczenia wizowe;
- środki ekonomiczne to działania dotyczące: wykorzystywania międzynarodowych organizacji gospodarczych w celu oddziaływania na państwo; zapewnienia wysokiej pozycji gospodarki narodowej; zwiększenia nakładów na bezpieczeństwo narodowe; inwestowania w infrastrukturę; pomocy lub blokady gospodarczej; zrywania stosunków gospodarczych; wdrażania nowoczesnych technologii; zakazów sprzedaży; bojkotowania; ułatwiania lub wprowadzania restrykcji celnych; produkcji zbrojeniowej; stosowania zachęt na rzecz realizacji zadań związanych z bezpieczeństwem; wsparcia gospodarczego dla sił zbrojnych, straży, służb i inspekcji; wydzielania, ochrony i wspierania działalności przedsiębiorstw o szczególnym znaczeniu dla bezpieczeństwa, interesów państwa i obronności;
- środki wojskowe uważane za podstawowe środki militarne są to działania polegające na: nawiązaniu współpracy wojskowej; kontroli zbrojeń; prowadzeniu ćwiczeń, podwyższeniu gotowości bojowej sił zbrojnych; działaniach ochronnych; odstraszeniu i zastraszaniu militarnemu; użyciu sił zbrojnych; intensyfikacji szkolenia i podnoszenia poziomu wyszkolenia określonych sił; kształtowaniu wysokiego morale i etosu zawodowego; podnoszeniu poziomu mobilności wojsk; promowaniu powszechności obowiązku obrony; tworzeniu rezerw sił zbrojnych; zapewnieniu właściwego rozmieszczenia określonych sił zbrojnych na terytorium kraju; zwiększeniu bądź ograniczeniu liczebności sił zbrojnych; militaryzacji; zakupu uzbrojenia lub rozbrojeniu; tworzeniu procedur współpracy z innymi podmiotami; wdrażaniu nowoczesnych rozwiązań technicznych i organizacyjnych;
- środki bezpieczeństwa publicznego i powszechnego to m.in. działania takie jak: blokowanie granic; podnoszenie poziomu szkolenia służb, straży i inspekcji; wspieranie w tej sprawie inicjatyw i aktywności społecznych; podejmowanie działań profilaktycznych i zapobiegawczych;

- środki kulturowe to działania najczęściej związane z: kreowaniem atmosfery akceptacji społecznej dla działań władz publicznych; edukacja dla bezpieczeństwa; ochrona dziedzictwa kulturowego; kształtowanie postaw i morale narodu; oraz wszelkie działania na rzecz zachowania tożsamości narodowej;
- środki naukowo techniczne to: wspieranie działalności wynalazców i naukowców; inicjowanie programów badawczych; działania na rzecz wyrównania różnic technologicznych;
- środki ekologiczne tworzą takie działania jak: poprawa jakości wód, powietrza i gleby; poprawne gospodarowanie odpadami; wszelkie działania związane z ochroną przyrody;
- środki normatywne to m.in. wdrażanie norm unijnych i standardów NATO; tworzenie podstaw prawnych dla celów ochrony i obrony państwa; zapewnianie uniwersalnych przepisów prawnych w zakresie działalności władz, przedsiębiorstw, organizacji, społeczeństwa;
- środki specjalne to działania polegające na zacieśnianiu współpracy służb specjalnych; akcje specjalne; działania wywiadowcze i kontrwywiadowcze; ochrona informacji niejawnych; zwalczanie korupcji²¹.

Każdy ze środków bezpieczeństwa narodowego powinien mieć zamierzony skutek w zachowaniu podmiotu lub stanie rzeczy co może być w różny sposób osiąganę. Środki mogą oddziaływać pozytywnie, negatywnie lub neutralnie, ale ważne jest aby podmiot – np. państwo podejmując określone działania dążyło do osiągnięcia pozytywnych rezultatów. Dla osiągnięcia celu działania mogą być podejmowane etapowo.

Narzędzia

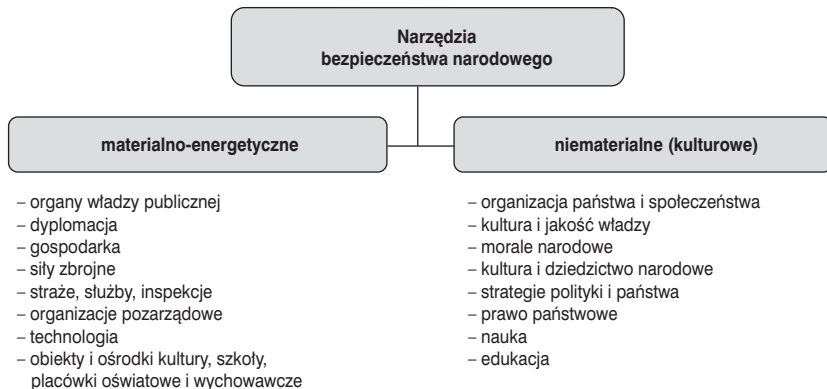
W działaniu dla osiągnięcia określonego celu posługujemy się narzędziami. Środki są nadrzędne w stosunku do narzędzi ale dla podejmowania działań i użyciowania określonego celu narzędzie jest niezbędne. Środki i narzędzia są ze sobą powiązane i sobie wzajemnie potrzebne, można zaryzykować stwierdzenie, że środki bez narzędzi i odwrotnie nie miałyby sensu istnienia.

Narzędziem jest każdy wytwór będący dziełem ludzi, który został utworzony celowo, a także każde inne dobro naturalne wytworzone, aby przy jego użyciu wpływać na zachowania innych oraz oddziaływać na zjawiska od ludzi zależne

²¹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, *op. cit.*, s. 110–112.

i niezależne w celu ich powstrzymania, zmiany lub usunięcia²². T. Kotarbiński termin narzędzie definiuje jako rzecz wytworzoną po to, aby w razie potrzeby mogła służyć do określonego takiego, a nie innego celu²³.

Narzędzia bezpieczeństwa dzielą się na materialne (materialno-energetyczne) i niematerialne co przedstawia rysunek 2.

Rysunek 2. Narzędzia bezpieczeństwa narodowego – podział szczegółowy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie Uwarunkowania System*, Warszawa 2011, s. 115.

Narzędzia materialne są to celowo utworzone zespoły ludzkie zwane organizacjami – wytwory organizacyjne oraz techniczne stanowiące wszelkie przedmioty fizyczne o charakterze narzędzi prostych nie wymagających dużego wysiłku intelektualnego do ich wytworzenia albo służące do realizowania zadań prostych nieskomplikowanych. Mogą mieć też charakter narzędzi technologicznie złożonych albo o dużej sile oddziaływania na innych np. broń masowego rażenia. Do tego typu narzędzi (materialnych) zalicza się:

- wytwory natury organizacyjnej m.in.: organy władzy, siły zbrojne, gospodarka, służby specjalne, straże, służby i inspekcje, organizacje pozarządowe, ośrodki kultury i oświaty, szpitale, placówki zagraniczne państwa;
- surowce naturalne;
- wytwory techniczne proste, mało znaczące w skali makro;

²² Tamże, s. 113.

²³ T. Kotarbiński, *Traktat dobrej robotcie*, op. cit., s. 48.

- wytwory techniczne wysoce przetworzone i zaawansowane technologicznie albo takie, które mają duże znaczenie w oddziaływaniu na innych, na procesy społeczne albo zjawiska przyrodnicze np.: systemy elektroniczne, systemy uzbrojenia czy surowce strategiczne;
- zasoby finansowe państwa²⁴.

Drugą grupę stanowią narzędzia niematerialne definiowane jako wszelkie atuty drzemiące w społeczeństwie i jego dorobku intelektualnym takie jak: morale, tożsamość, prawo, kultura polityczna. Są to narzędzia, które nie mają cech fizycznych ale są bardzo istotne ze względu na realizację celów i interesów bezpieczeństwa państwa. Mogą stanowić one efekt rozwoju kulturowego ludzkości, kształtowany w silnym powiązaniu z bezpieczeństwem np.: morale, prawo, patriotyzm lub efekt rozwoju ludzkości gdy związek z dziedzina bezpieczeństwa nie był aż tak znaczący tj.: wiedza, normy społeczne, sztuka czy poziom wykształcenia²⁵. Do narzędzi współczesnej obrony narodowej zalicza się: struktury organizacyjne (organy władz), służbę zagraniczną, siły zbrojne, wywiad, policję, straż graniczną i pożarną, ośrodki naukowo-badawcze, obiekty kultury, inspekcje, a także narzędzia niematerialne takie jak: morale narodowe, strategia państwa, prawo państwowe, edukacja i inne. Należy wskazać, iż część narzędzi została celowo utworzona w celu zapewniania bezpieczeństwa jak np.: siły zbrojne, przedstawicielstwa dyplomatyczne czy straż, a inne by pełnić funkcje wspierające tj. produkcyjne, użytkowe np.: gospodarka czy technologia.

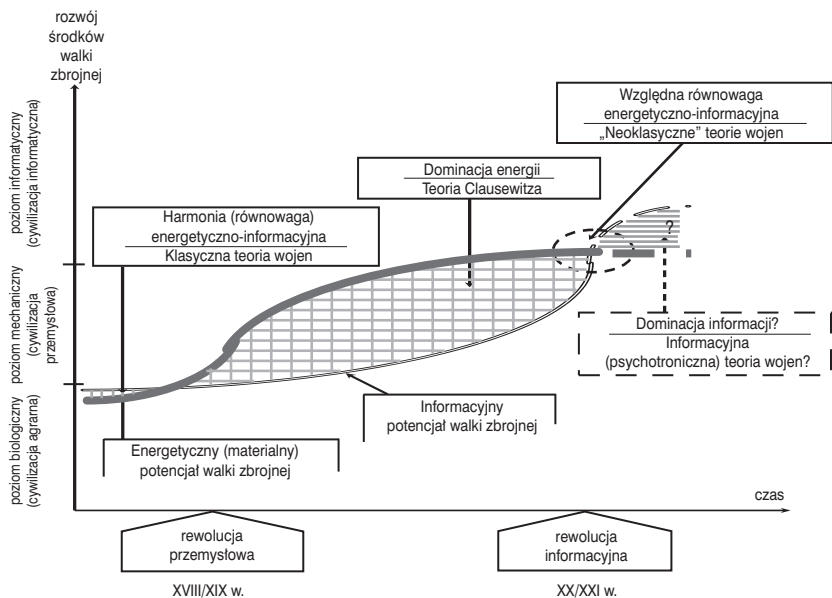
Środki i narzędzia, aby mogły być funkcjonalne w dziedzinie bezpieczeństwa muszą stale ewoluować i dostosowywać się do zmian zachodzących w historii i warunkach bezpieczeństwa. Problematyka bezpieczeństwa, w tym również środki i narzędzia związane są z historią ludzkości. Tak jak ewoluowało postrzeganie bezpieczeństwa tak też rozwijały i zmieniały się środki i narzędzia.

W celu przedstawienia i wyjaśnienia ewolucji postrzegania bezpieczeństwa, oraz jego środków i narzędzi zastosuję koncepcję tzw. fal rewolucji cywilizacyjnych w rozwoju ludzkości A. Tofflera²⁶. Wyróżnia ona trzy fale: agrarną, industrialną i informacyjną. Istotna jest tu różnica narzędzi i metod przemocy stosowanych w każdym z tych okresów co przedstawia rysunek 3.

²⁴ W. Kitler, *Bezpieczeństwo Narodowe RP*, op. cit., s. 113–114.

²⁵ Tamże, s. 113–114.

²⁶ Zob. Z. Toffler, *Trzecia fala*, Warszawa 1985; A. i H. Toffler, *Wojna i antywojna*, Warszawa 1977.

Rysunek 3. Ewolucja warunków bezpieczeństwa (na przykładzie sztuki wojennej)

Źródło: opracowanie własne na podstawie www.bbn.gov.pl/.../Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycz... (wejście 8.03.2016).

W dobie agrarnej – w czasie pierwszej fali rewolucji cywilizacyjnej podstawą przemocy była naturalna siła człowieka: biologiczna, fizyczna, duchowa. W epoce industrialnej – w drugiej fali, jeden ze składników tej naturalnej siły, składnik fizyczny, został tak spotęgowany przez różnorodne narzędzia i zasoby materialne, że doprowadziło to do zdecydowanej dominacji owej „sztucznej siły fizycznej”. Nastąpiło wtedy załamanie naturalnej, biologicznej harmonii między materialnymi, a pozamaterialnymi składnikami siły poszczególnych podmiotów bezpieczeństwa. W trzeciej fali odnotowuje się gwałtowny przyrost niematerialnych, głównie informacyjnych, czynników siły. Doprowadziło to do ponownego zacierania się różnicy między materialnymi i pozamaterialnymi składnikami sił bezpieczeństwa. Następuje ich swoista jedność²⁷. Ta ewolucja podstawowych środków przemocy determinowała przemiany w treści wszystkich pozostałych elementów bezpieczeństwa.

²⁷ www.bbn.gov.pl/.../Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycz... (wejście 8.03.2016).

A. Toffler uważa, że w czasach starożytności i średniowiecza, podczas panowania swoistego rodzaju harmonii energetyczno-informacyjnej na poziomie biologicznym podstawową treścią zmagania wojennych była bezpośrednia walka człowieka z człowiekiem, przy wykorzystaniu prostych narzędzi walki. W toczonych bitwach na bieżąco obserwowano pole starcia, przeciwnika oraz własne wojska. Przebieg walki i rozwój sytuacji śledzono bezpośrednio, a następnie stosownie do potrzeb reagowano. Tempo zmian było determinowane przez biologiczną wydolność ludzi i zwierząt. Sztuka prowadzenia działań wojennych opierała się na takich czynnikach, jak zaskoczenie, podstęp, fortel, maskowanie, manewr i polegała przede wszystkim na wykorzystaniu pozamaterialnych składników siły bojowej. Dzięki temu, że dowódca widząc przyniatającą przewagę przeciwnika mógł uchylić się od bitwy lub nawet przerwać ją gdy przegrywał, w tamtych czasach nie dochodziło do wyniszczających walk. Klasyczna sztuka wojenna opierała się na przebiegłości, chytryści, intelekcie i miała na celu uzyskiwanie i wykorzystywanie przewagi informacyjnej. Potwierdza to m.in. jedna z najstarszych ze znanych nam teorii wojen, wyłożona przez chińskiego teoretyka Sun Tzu w traktacie pt. „Sztuka wojny”, spisana ok. VI wieku p.n.e.²⁸

Na przełomie XVIII i XIX wieku w, drugiej fali cywilizacyjnej sytuacja uległa radykalnej zmianie przez to, że pojawiły się oparte na powszechnym poborze armie masowe wyposażone w coraz skuteczniejsze i o coraz większej sile rażenia środki walki. Wzrósł potencjał energetyczny wojsk przy nieznacznym zwiększeniu możliwości informacyjnych – środków łączności. Sterowanie informacyjne działaniami wielkich mas – armii stało się trudne. Walka zbrojna wyglądała jak starcie w ciemnym pokoju dwóch mocarzy, dwóch przeciwstawnych mas – armii uzbrojonych w topory, gdzie rozstrzygnięciem walki może być tylko śmierć przeciwnika²⁹. Dowódcy strategiczni byli w tej samej sytuacji. Gdy wybuchła wojna, możliwości sterowania nią okazywały się znikome. Zanim zostały zebrane informacje z olbrzymich przestrzeni i dokonano analizy sytuacji, na polu walki przeważnie zachodziły już wydarzenia czyniące ewentualną decyzję nieadekwatną do nowych warunków. To powodowało, że bitwy toczyły się samoistnie, aż do zniszczenia jednej ze stron. Skuteczne, o dużej sile niszczenia w krótkim czasie, środki rażenia powodowały, że wojny stały się krwawe i wyniszczające. Kulminacyjnym punktem ewolucji tej sztuki prowadzenia wojny okazała się hipotetyczna wizja wojny nuklearnej,

²⁸ Tamże, Sun Tzu, *Sztuka wojny*, Warszawa 1994.

²⁹ www.bbn.gov.pl/.../Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycz... (wejście 8.03.2016), C. Clausewitz, *O wojnie*, Lublin 1995.

prowadzącej do wzajemnej zagłady walczących stron³⁰. Sztuka wojenna znalazła się w martwym punkcie co zaowocowało i pozwoliło na rozwój nowych strategii odstraszenia, powstrzymywania i kontroli kryzysów.

Na progu XXI wieku, sytuacja się zdecydowanie zmienia co jest skutkiem gwałtownego niezwykle szybko rozwijającego się potencjału informacyjnego. Nowoczesne środki rozpoznania, łączności, walki elektronicznej, zautomatyzowane systemy dowodzenia itp. spowodowały rewolucję w sztuce wojennej. Walka toczyła się w zupełnie innych warunkach³¹. Ukazując to obrazowo dwaj mocarze, dwie masy, dwie armie walczące w ciemnym pokoju zaczęły siebie widzieć. Prowadzi to do tego, że zwycięstwo nie wiąże się już ze śmiercią jednej ze stron, a skuteczne wytrącenie oponenta z równowagi może okazać się wystarczające do osiągnięcia celu, jakim jest podporządkowanie sobie przeciwnika i zapewnianie bezpieczeństwa narodowego.

Również obecna rewolucja informacyjna niewątpliwie wpływa i zmienia pole walki w pewnym sensie wracając do klasycznej harmonii czynników energetycznego i informacyjnego. W ujęciu klasycznym była ona jednak na poziomie biologicznym, natomiast obecnie jest na poziomie informatycznym. Ważne jest to, że istota pozostaje ta sama. Odzyskiwanie zdolności informacyjnego panowania nad wymiarem energetycznym walki zbrojnej powoduje, że ponownie (tak jak w starożytności) coraz istotniejsze stają się zabiegi o uzyskanie przewagi niematerialnej przez zaskoczenie, wyprzedzanie, zastraszenie, maskowanie, dezinformację itp. W wymiarze energetycznym natomiast spośród dwóch jego podstawowych składników: masy i ruchu – na plan pierwszy wysuwa się zdecydowanie ruch³². Nowe warunki powodują, że odchodzi się od teorii bezpośrednich walk wyniszczających i operacji zwrzutek zgrupowań wojsk na rzecz bardziej wyrafinowanych koncepcyjnie i elastycznie prowadzonych działań pośrednich, czyli asymetrycznych i manewrowych, co powoduje, że jest zapotrzebowanie na rozwijanie teorii własnie takich działań, jako tych, które najbardziej odpowiadają współczesnym warunkom ery informatycznej, która nadeszła po erze biologicznej i mechanicznej. Znamienną cechą tej nowej ery jest doprowadzanie do względnej harmonii dwóch wymiarów energetycznego i informacyjnego walki zbrojnej i działań w sferze bezpieczeństwa. Szczególnym przypadkiem konsekwencji rewolucji informacyjnej jest automatyzacja. To powoduje, że pojawiają się nowe narzędzia – roboty pola walki tj. np.: bezałogowe platformy powietrzne, jak również roboty wojsk lądowych. W Pentagonie przewiduje się, że w nadchodzącej dekadzie roboty staną się jednym z głównych środków walki. Przewidywany w tej

³⁰ www.bbn.gov.pl/.../Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycz... (wejście 8.03.2016).

³¹ <http://www.koziej.pl/index.php?pid=5> (wejście 15.03.2015).

³² Tamże.

dziedzinie Amerykanie prowadzą prace nad programem tzw. przyszłych systemów bojowych (FCS – Future Combat Systems). Jest to największy kontrakt w historii Stanów Zjednoczonych (wart ponad 120 miliardów dolarów). Pentagon ocenia, że średni koszt utrzymania żołnierza przez okres służby wynosi ok. 4 miliony dolarów i w tej kwestii odnotowuje się wzrost. Natomiast szacuje się, że koszt robota może być 10 razy mniejszy³³. Również nasz kraj zwraca uwagę na automatyzację. 11 marca 2016 r. odbyło się, organizowane przez Urząd Lotnictwa Cywilnego, seminarium poświęcone omówieniu zagadnień związanych z planowanymi zmianami w przepisach w obszarze lotnictwa bezałogowego, podczas którego wskazano, że nasz kraj jako jeden z niewielu państw ma dobrze funkcjonujące przepisy, które pozwalają na rozwój branży bezałogowych statków powietrznych³⁴. Obecnie dostrzega się możliwości wykorzystania dronów dla celów bezpieczeństwa. Pojawiają się też nowe technologie zbrojeniowe na polu walki, min. spółka The Farm 51 S.A., we współpracy z Ośrodkiem Badawczo-Rozwojowym Urzędzeń Mechanicznych, stworzyła symulatory pola walki, broni i maszyn bojowych, wykorzystując do tego najnowsze technologie informatyczne stosowane w grach pozwalających prowadzić rozgrywkę poprzez widok z pierwszej osoby. W Stanach Zjednoczonych Ameryki powstały myśliwce taktyczne piątej generacji F-22 Raptor, które są praktycznie nie wykrycia przez radary. Na ich wagę wskazuje to, że Kongres podjął decyzję, aby maszyny nie były sprzedawane poza granice Stanów Zjednoczonych³⁵. Tym sposobem stały się narzędziem bezpieczeństwa swojego kraju, ale też i zagrożeniem dla bezpieczeństwa innych państw np. przylot F-22 na Litwę stał się pokazem siły i wsparcia sojuszników, a jednocześnie stał się zagrożeniem dla Rosji.

W dzisiejszych czasach w dobie zagrożeń m.in. terrorystycznych, cyberprzestrzennych niezbędne jest wyposażenie sił zbrojnych w środki do walki cybernetycznej, a także w technologie satelitarne, bezałogowe systemy walki i wsparcia. Z drugiej strony im bardziej informatyzowane będą systemy wojskowe, narzędzia bezpieczeństwa, tym bardziej będą one zależne od swobodnego funkcjonowania w cyberprzestrzeni³⁶. Walka o panowanie w cyberprzestrzeni będzie istotnym warunkiem powodzenia w zapewnieniu bezpieczeństwa narodowego. Dlatego większość państw na świecie dąży do automatyzacji narzędzi bezpieczeństwa militarnego.

³³ <http://www.koziej.pl/index.php?pid=5> (wejście 15.03.2015).

³⁴ <http://www.ulc.gov.pl/pl/uav> (wejście 10.04.2016).

³⁵ <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/amerykanskie-mysliwce-f-22-raptor-przylecialy-na-litwe-sygnal-ostrzegawczy-dla-rosji/vg5zbh> (wejście 26.04.2016).

³⁶ http://www.web.gov.pl/wiedza/587_4654_tehnologia-w-sluzbie-obronnosci.html (wejście 10.04.2016).

Konkluzja

Środki jak i narzędzia bezpieczeństwa wraz z ewaluacją bezpieczeństwa zmieniły się i wraz z jej dalszym rozwojem będą się coraz bardziej rozwijały. Należy zaznaczyć, iż ich rozwój warunkuje i wpływa na bezpieczeństwo narodowe. Procesy globalizacji spowodowały, iż część zadań państwa przejęły organizacje i korporacje ponadnarodowe, przez co przejęte zostały również środki i narzędzia bezpieczeństwa. Globalizacja zaciera granice między tym co narodowe, a uniwersalne, tworząc przestrzeń transnarodową, co oznacza osłabienie założeń koncepcji związanych z posiadaniem określonego terytorium³⁷. Opóźnienie w adaptacji struktur państwa, jego środków oraz narzędzi bezpieczeństwa wobec procesów związanych z globalizacją skutkuje radykalnym ograniczeniem autonomiczności aparatów władzy³⁸. Ukazuje to znaczącą rolę środków i narzędzi bez których zapewnienie bezpieczeństwa byłoby niemożliwe. Tak jak przez lata środki i narzędzia ewaluowały tak wraz z postępowaniem cywilizacji będą się nadal rozwijały co jest warunkiem koniecznym dla pełnego zapewnienia bezpieczeństwa państwu i jego obywatelom. Dostrzegając postęp techniki można posunąć się do stwierdzenia, że za kilkanaście lat do obrony kraju nie będą potrzebne i wymagane dobrze wyszkolone armie, ale wystarczy grupa informatyków obsługująca nawet ze znacznej odległości roboty pola walki. W czasach zagrożeń terrorystycznych, strachu przed bronią masowego rażenia byłoby to korzystne z uwagi na ochronę życia i zdrowia żołnierza ale istnieje też ryzyko, że gdzieś zaginie czynnik ludzki pozwalający na odpowiedzialne podejmowanie decyzji, a walka, obrona zostanie postrzegana jako gra komputerowa.

Środki i narzędzia czyli działania i wytwór dzieła ludzkiego lub dobro naturalne warunkują bezpieczeństwo. Bez ich stałego rozwoju i dopasowywania do sytuacji panującej na arenie międzynarodowej, pojawianiu się nowych zagrożeń i ewaluowaniu starych oraz rozwoju technologicznemu osiągnięcie stanu bezpieczeństwa byłoby niemożliwe ale może w przyszłości doprowadzić do tego, że państwa, narody będą ginęły od przyciśnięcia jednego guzika jednego człowieka.

³⁷ S. Jaczyński, A. Wielomęski (red.), *Suwerenność państwa w dobie integracji i globalizacji*, Siedlce 2007, s. 246.

³⁸ S. Jaczyński, A. Wielomęski (red.), *Suwerenność państwa...*, op. cit., s. 247.

Bibliografia

1. Clausewitz C., *O wojnie*, Lublin 1995.
2. Jaczyński S., Wielomeński A. (red.), *Suwerenność państwa w dobie integracji i globalizacji*, Siedlce 2007.
3. Jakubczak R., Marczak J., Gąsiołek K., Jakubczak W., *Podstawy bezpieczeństwa narodowego Polski w erze globalizacji*, Warszawa 2008.
4. Kitler W., *Bezpieczeństwo Narodowe RP, Podstawowe kategorie Uwarunkowania Systemu*, Warszawa 2011.
5. Kitler W., Drabik K., Szostek I. (red.), *System Bezpieczeństwa Narodowego RP, Wybrane problemy*, Warszawa 2014.
6. Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1982.
7. Leszczyński M., *Bezpieczeństwo Społeczne Polaków wobec wyzwań XXI w.*, Warszawa 2011.
8. Loranty K., *Bezpieczeństwo Społeczne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2004.
9. Nowak E., Nowak M., *Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego*, Warszawa 2011.
10. Pawłowski J. (red. nauk.), *Podstawy bezpieczeństwa współczesnego państwa (podmiotu) Implikacje*, Warszawa 2015.
11. Przewodźki E., *Bezpieczeństwo militarne państwa – analiza podstawowych pojęć i treści*, Warszawa 1997.
12. Stańczyk J., *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996.
13. Szpyra R., *Bezpieczeństwo militarne państwa*, Warszawa 2012.
14. Telep D., *Ewolucja struktur organizacyjnych sił zbrojnych RP w systemie bezpieczeństwa państwa*, rozprawa doktorska, Siedlce 2010.
15. Toffler A., *Trzecia fala*, Warszawa 1985.
16. Toffler A i H., *Wojna i antywojna*, Warszawa 1977.
17. Wojnarowski J., Babuła J. (red.), *Bezpieczeństwo militarne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003.

Strony internetowe

1. www.bbn.gov.pl/.../Bezpieczenstwoistotapodstawowekategorieihistorycz...
2. <http://www.koziej.pl/index.php?pid=5>
3. <http://www.ulc.gov.pl/pl/uav>
4. http://www.web.gov.pl/wiedza/587_4654_technologia-w-sluzbie-obronnosci.html
5. <http://wiadomosci.onet.pl/swiat/amerykanske-mysliwce-f-22-raptor-przylecialy-na-litwe-sygnal-ostrzegawczy-dla-rosji/vg5zbh>

Keywords: *Security, National Security, Security Measures, Security Tools*

SUMMARY

Security is one of fundamental needs of every citizen. W. Kitler defines national security as the most important value, national need, and prioritised objective of not only state but also individual and social functioning. National Security is also a process which entails a variety of measures, which guarantee a permanent and free from disturbance existence and national development. A state as a political entity along with individuals, the whole society, their properties and natural environment are defended and protected against threats which significantly affect their functioning or target values and goods subjected to special protection. What affects national security are, amongst the others, its measures and tools. The article includes three issues linked one with another i.e. national security, security measures and tools, and evaluation of security conditions affected by development and changes of human activities (measures) and man-made goods and resources (tools), which all affect security.

The article's objective is to emphasise how crucial a relevant selection of measures and tools is, when the goal is to ensure national security.

The author proposes theses that without continuously changing measures and tools, which adjust to evolving conditions, ensuring national security would be virtually impossible. Moreover, the development of these activities and goods might have either positive or negative impact.